

ATITUDINI

Einstein la Madrid

Trupa din Vilna se reîntoarce

Două afișe sobre anunțau ieri fără detalii, cu siguranța lucrurilor ce se știu de la sine, și cu nobilul orgoliu al unei superiorități conștiente, această veste scurtă: trupa din Vilna revine.

Așadar, din nou vor poposi pe scândurile jalnice ale unui teatru sărac și în fața unor săli nu întotdeauna înțeleghătoare, acești inspirați ai cuvântului vorbit. Și din nou își vor statornici pentru atâta timp cât destinul lor de nomazi le va îngădui, între trei pereți goi, laboratorul lor de experiențe dramatice pe care îl lucraseră aici acum vreo doi ani.

Vă amintiți? Cirula zvonul (și nu știe nimeni cum începuse) că undeva, într-un cartier obscur, într-o sală dubioasă, se fac pe o scenă - altădată sortită pornografiilor evreiești - demonstrațiile de mare artă. Se spunea, ici și colo, că zece actori excelenți, legați de o înțelegere și o disciplină interioară uluitoare, izbutise să creeze cu mijloace inedite un teatru nou. Și pentru că zvonul se impunea din zi în zi mai insistent, într-o seară oarecare v-ați dus să vedeți „minunea”. Și ați aflat, astfel, cum într-o limbă inteligibilă, pe o scenă ingrată și între trei pânze jalnice se poate crea o bucată de viață profundă, concisă, veridică și inimitabilă. Ați aflat cum dimensiunile normale prind să fie

altele, cum ochiul poate să vadă, dincolo de clișee, unghiuri și stridențe, ovaluri și culori noi.

Era acolo o școală de teatru, pe care nici sărăcia, nici izolarea jargonului și nimic nu o împiedicase să izbândească. Sudismul a adus pe urmă lumea în loji și staluri, dar succesul n-a îndepărtat mizeria, după cum n-a izbutit să altereze arta. Și după plecarea trupei din Vilna ne rămăsese tuturor amintirea unor Tolstoi, Andreev, Molière pentru întâia oară parcă jucați cu elementele prime din care viața și esența lor e făcută. Mai rămăsese ecoul glasului unui formidabil actor și poate încă tristețea de a nu o fi oprit - în ciuda tuturor imbecililor - aici la noi. Își făcuseră oamenii, prin locurile noastre, prietenii și aderențe. Se pregăteau să ne talmăcească pe coardele lor unice ceva din drama românească: Caragiale, Săulescu, Arghezi.

Dar aceeași amară sărăcie de ghetto i-a rupt din teatru pe care îl creaseră și i-a dus mai departe. Să credem că un noroc mai bun și o primire mai prietenoasă ni-i va aduce, de astă dată pentru vreme îndelungată, sau că aceeași chemare a drumului mare ni-i va lua din nou? Oricum: trupa din Vilna se reîntoarce.

(„Cuvântul”, marți 12 martie 1929)

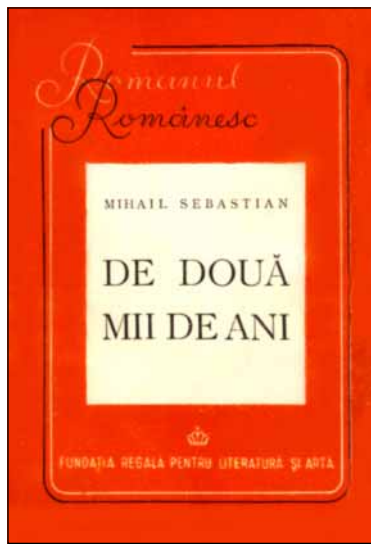

După bacalaureat, în mijlocul unor colegi de clasă

învălmășeala picturilor lui Chagall, în care dorul de simplitate este în fiecare moment trădat de o expresie complicată, obscură, mergând involuntar spre caricatură și grimasă. Ca Chagall, cred că Ion Călugăru este un poet pastoral. Dar unul care e în căutarea unor pajiști pierdute. Copil trăit în casă ca în temniță și pentru care un car cu fân este, în aroma lui, cu mângâierea lui aspră, un fel de paradis rătăcitor și inaccesibil.

Asemeni imaginilor lui Chagall, adăpostite idilic sub bolta unui buchet de flori albe, eroii lui Ion Călugăru, așa cum sunt, isterizați, nebuni, groțesti, ridiculi, trăiesc în prezența invizibilă a florilor albe. Purițea este presupusă în literatura lui Călugăru.

(Comentariu la vol. *Omul de după ușă* - „Cuvântul”, 17 dec. 1931)

1946

Ion Călugăru via Chagall

Cunosc un tablou de Marc Chagall (poate mai atârână și astăzi la Paris, în galeriile Bernheim-jeune, pe peretele din stânga, în vestibul), tablou curios ce nu părea, la întâia vedere, a fi de Chagall și era totuși. Un vas cu flori albe. Flori multe, înalte, despletite, adunate într-o singură și mare pată fosforescentă, care ocupa aproape întreaga pânză. Erau de un alb intens, vehement, albul pe care trebuie să-l aibă florile din visurile unui bolnav tânjind după soare. Privirea îți era luată de această izbucnire a culorii și o bună bucată de vreme nu erai în stare să observi detaliile pânzei. Detaliile: câteva

imagini adunate sub florile vasului ca sub o tulpină de copac. Deslușeam obrazul palid, talmudic, al eroilor lui Chagall, tineri amoroși, buimăciți, tinere madone iudaice, anemiate de senzualism și castitate.

M-am gândit în acea zi la înrudirile certe ale lui Ion Călugăru cu arta lui Chagall. (I-am scris, de altminteri imediat, ca să nu uit, și să nu uite). Cine a cetit *Caii lui Cibicioc* trebuie să fi fost surprins de iureșul liric al acelor pagini, tremurătoare de bogăție interioară, de răsuciri, salturi, întoarceri, ocoluri, toate într-un ritm și la o tensiune de nevroză, care caută inutil un loc de liniște și împăcare. E

*
...Acest mic târg evreiesc din *Copilăria unui netrebnic* are duble rădăcini iudaice și moldovenești. Este ceva rural în existența lui, o anumită apropiere de peisaj, de animale și plante, ceea ce dă întregii cărți un gust viu, senzual, plin.

Este de remarcat vigoarea plastică pe care o au, în *Copilăria unui netrebnic*, faptele simple de viață: lumina zilei, întunericul nopții, ploaia, anotimpurile. Toate cresc cu o realitate, cu o plinătate senzorială, cu o bogăție de culoare și sunet, ce sunt cu adevărat de sursă folclorică. [...]

Sunt foarte mulți oameni în cartea lui Călugăru, ca și încărțile lui anterioare. Dar, în timp ce altădată ei se pierdeau într-un fel de negură, de unde era foarte greu să-l desprinzi ca existență individuală, aici fiecare personaj este diferențiat văzut, conturat. Nu este nici o apariție ne semnificativă în galeria eroilor săi. Fiecare aduce o comedie proprie sau o dramă proprie - și de multe ori ajunge o singură trăsătură, o singură notație, pentru a realiza convingător un tip, o prezență. Nu vorbesc numai despre personajele care ocupă planul întâi al cărții. Vorbesc despre siluetele episodice, despre aparițiile secundare, despre vocile care se pierd în rumoarea, în mișcarea, în aglomerația întregii opere [...].

Trecerea lor prin carte este - s-ar zice - întâmplătoare, dar de neuitat. („Rampa”, 9 mai 1936)

[...] Prezența lui Einstein la Madrid răscumpără alte pribegii istorice, de care, ce e drept, Spania modernă se desolidarizează, dar care nu mai puțin îi umbresc pământul. Se cunosc poate insistențele încercări ale țării acesteia de a plăti, cu o sinceră și dureroasă muștrare, tot sângele iudeu pe care l-a vărsat. Remușcare nu numai târzie, dar și zadarnică. Pentru că Spania nu împlinea un oficiu de barbarie gratuită, ci un destin, un comandament istoric, o funcție spirituală. Responsabilitatea veacurilor ei de sânge nu cade asupra neamului spaniol, ci asupra neamului iudeu, a cărui chemare în lumea asta este să se zbată și să ardă pe diverse ruguri. Odiha îi este perversitoare și popasurile lungi îl alterează. Când nu are suficiente motive istorice de a fi nefericit, neamul ăsta își născoceste motive spirituale. Când nu sunt în afară suficiente ruguri, își ridică ruguri interioare. Tragicul este vocația lui.

Sub unghiul mărunț al faptelor, există poate cauze și condiții diverse pentru fiecare ciclu antisemit. În Germania unele, în Rusia altele. În Spania mereu altele. Acum o mie de ani, acum o sută de ani, astăzi, peste o sută de ani - într-una noi justificări locale. Sub unghiul larg al semnificației însă, toate aceste complexe condiții politice se reduc la un singur lucru, care se cheamă necesitatea iudaică de a suferi.

Când - asimiliști - evreii speră într-o deplină contopire cu neamurile civilizate sau când - sioniști - așteaptă o regenerare națională prin ei înșiși, și-ntr-un caz și într-altul ei clădesc speranțe naive și trădătoare. Naive, pentru că sunt net imposibile. Trădătoare, pentru că nesocotesc un destin dramatic, de care omeneste e explicabil că vor să fugă, dar metafizic e inadmisibil. Tranzacții, ei au încheiat cu toată lumea, poate și cu orice. Numai cu sufletul lor nu.

Panta ce duce astăzi de la Berlin la Madrid este un episod, în care nici Berlinul nici Madridul nu sunt altceva decât punctele geografice ale unei hărți spirituale ce rămâne veșnic aceeași, puncte geografice cărora nu li se cuvin nici reprobari, nici recunoștință. Tot ce se petrece, se petrece fără voia lor, peste ele.

(„Cuvântul”, 13 aprilie 1933)

Documentul în competiție cu literatura

Ludwig Lewisohn sau un nou tip de emigrant. Cel care se întoarce în Europa cu aceeași neliniște cu care el sau părinții lui au trecut mai demult oceanul, spre New York. Emigrant în înțelesul exact al vorbei: ins care fuge de opresiune și mizerie. Continentul nostru bătrân își reia drepturile și steagul liberalismului („liberalism”, nu în înțeles de formulă politică, ci de atmosferă socială: ideal variabil, dar prin aceasta nu mai puțin cuprinzător de fapte sigure). Nouă ne vine greu să credem și să înțelegem, dar se pare că Europa, văzută dinspre America, ia înfățișarea unui pământ de libertate, moștenitor al cătorva revoluții și orgolios de tradițiile lui radicale. Spre acest pământ, al unor noi și vechi făgăduinți, se îndreaptă astăzi pâlcurile emigranților disperați. Sunt aceleași cete dezorientate de la 1890. Că atunci se duceau spre New York și acum vin spre Paris, că

atunci călătoreau în burta neagră de cărbune a vapoarelor comerciale și acum dorm în cabinele de lux ale transatlanticelor, că atunci erau nenorociți de sărăcie și acum sunt neurastenizați de confort, lucrul puțină importanță are. În desagii lui de la 1890 și în valiza luxoasă de astăzi, emigrantul aceeași povară tragică poartă.

Dar să-l oprim din această lungă procesiune de evadați pe Ludwig Lewisohn. E un om care poate să dea valoroase lămuriri, în împătrita lui calitate, de american, german, evreu și scriitor. A trăit de copil într-o familie și într-un cerc, în care mitul vechi de libertate și frăție americană stăruia cu o putere de folclor. Visul unei țări în care nici o minciună nu stă în calea insului, nici o prejudecată în urma lui, rămânea în viața acelor oameni ca o relicvă de familie.

Ludwig Lewisohn a asistat la

dezagregarea acestor așteptări idilice [...]. Evreul Lewisohn a făcut repede cunoștință cu antisemitismul masiv, deși indirect, al societății aceleia. Germanul Lewisohn a descoperit - în 1917 - resursele ei șovine. Două întâlniri neașteptate cu America liberă.

Întâia experiență, Ludwig Lewisohn a cercetat-o în romanul *Ascultă, Israel!*, carte de reputație mondială astăzi (tradusă și în românește sub titlul *Israele, încotro?* - n.m. G.Ș.), adevărată epopee al cărei fir, începând odată cu veacul al XIX-lea, se desfășoară în lumi și situații foarte deosebite până în zilele noastre, confruntând cu o rară pasiune și cu o pătrundere incisivă complexul iudaismului. Este un proces psihologic, pe care deseale lui elemente freudiste nu-l opresc să fie subtil și personal. A doua experiență - conflictul brusc

dintre reminiscențele germane ale lui Lewisohn și pasiunile războinice ale țării lui (conflict care, pentru cine cunoaște istoria intervenției americane în războiul cel mare, a avut o importanță capitală), această de a doua experiență deci este amplu refăcută în *Cazul domnului Crump*, roman de mare întindere epică, în care nu știu dacă valoarea documentară nu depășește marea lui valoare artistică. E de ajuns să spunem că alături de *Babitt*-ul lui Sinclair Lewis, mai mult chiar decât *Babitt*, *Cazul domnului Crump* este romanul tipic al Americii de azi, cuprinzând în cercul lui psihologic toate problemele de seamă ale vieții de dincolo de ocean, de la moravuri amoroase la moravuri sociale, de la pasiuni personale la instincte colective, de la chestiuni de artă la chestiuni de politică.

Materialul dens, bogat, semnificativ, amănunțit care edifică precis ca o călătorie. Dacă am găsi într-o zi trei ceasuri libere, n-ar fi rău să-l

trecem în revistă împreună. Aș bănuî - îl bănuîți poate de pe acum, din aceste prea puține note - complexul unei personalități și al unei tragedii, care se încadrează în cele mai de seamă direcții ale ceasului de față.

(„Cuvântul”, 30 noiembrie 1931)

1990